

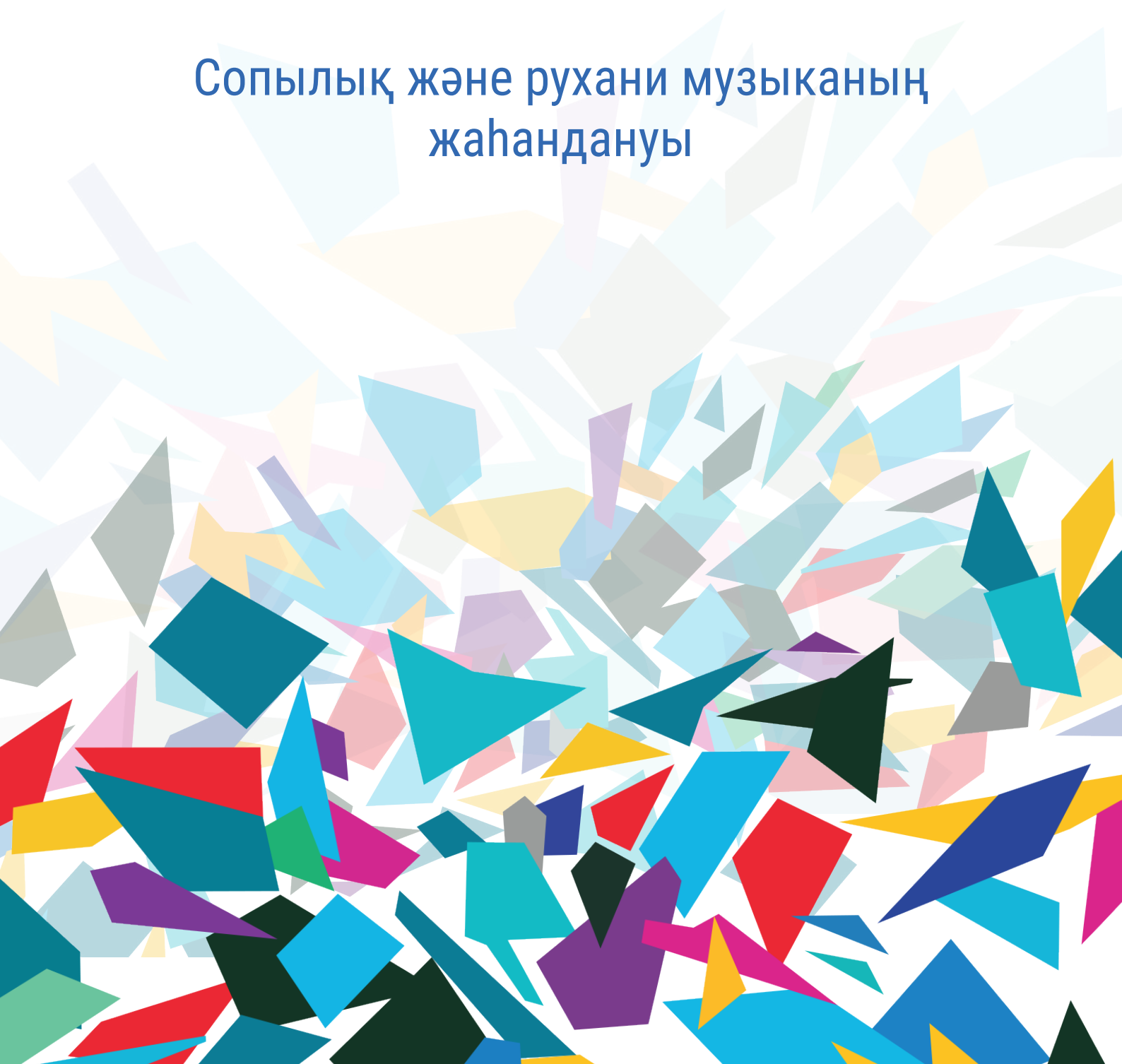
13-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

ӘЛЕМ МУЗЫКАСЫНЫҢ ТАРИХЫ. 2-БӨЛІМ

Сопылық және рухани музыканың
жаһандануы

Кітап: Әлем музыкасының тарихы. 2-бөлім
Дәріс: Сопылық және рухани музыканың жаһандануы
Дәріс авторы: Әлия Сабырова

Дәрістің мақсаты: Үндістан мен Пәкістанның сопылық музыкасының фәлсапалық негіздері мен діни практикасына арналмақ. Әсіресе “Сама” сопылық дәстүрлің музыка тыңдау мен би мәселесін жеке қарастырады.

Біздің дәуірімізге дейін он екінші ғасырда сопылық мекемелер құрылған сәттен бастап, «әлемдік жүйенің» бір бөлігіне айналған сопылық және оның музыкалық тәжірибесі, Мароккодан Қытайға дейінгі мұсылман әлемін қамтыды. Сопылар мен діни көшбасшылар осы жерлер арқылы рухани білім алмасып, саяхаттады. Олардың өмірінде, олардың рухани тәжірибелерінде әрдайым рухани поэзияны тыңдауға арналған музыкалық-рәсімдік жиналыстар (жиындар) болды. Бай әдебиет сопылықтың жеке және ұжымдық тәжірибелері ретінде барлық мұсылман әлеміне дәлел.

Оңтүстік Азияның сопылық идеяларына тән болатын Мұхаммед Икбалдың «біз мұсылмандар, біз бүкіл әлемнің отандасымыз» деген өлеңінде Постотарлық дәуірде жаһандану трансұлттық жолдағы соңғы қадамның тамаша бейнесі болды.

Жиырма бірінші ғасырда сопылық және сопылық музыка жаһандану жағдайында бейімділіктің дамуын көрсетеді, өйткені жаһандану тұрғысынан музыка – бұл неғұрлым түсінікті және аударуды қажет етпейтін тіл.

САМАНЫҢ КЛАССИКАЛЫҚ ЖОБАСЫ

Суфизм-исламның мистикалық ағымы. Сопылықта діни ережелер жиынтығымен емес, интуитивті, сезім жолымен жүретін мистиктер болып табылады. Сопылық – бұл Құдаймен қарым-қатынас, адамдық тұрғыда Құдайды іздеу. Музыкалық дыбыс-бұл ізденістің ажырамас бөлігі. Ол рухани поэзияның дискурс шеңберінен шығатын, дыбыстың терең онтологиясын насихаттап, вербалды мағына береді.

Музыкаға қатысты осы рухани сөздерді тыңдау Сама ретінде белгілі - араб тілінен аударғанда бұл сөз «тыңдау» деген мағынаны білдіреді. Сама Ислам әлеміндегі сопылық тәжірибенің өзегі болып табылады.

Саманың бір формасы – каввали жанр болып табылады. Он үшінші ғасырдан бастап Сопылық қоғамдар Каввали тәжірибесімен барлық қалаушылармен бөліседі. Бұл жанрдың өміршеңдігі тілдердің, діни сенім мен деңгей арқылы созылатын шекараларымен, оның кең Жергілікті, сондай-ақ империялық тамырлармен тікелей байланысты. Каввалида классикалық және халықтық музыканы еске салатын көптеген музыкалық формалары бар. Бұл бірегей мәдениетті әлемдік музыкаға қосуға мүмкіндік береді.

САМА МУЗЫКАНЫҢ БІР БӨЛІГІ МА?

Араб тіліндегі «мусики» термині зайырлы музыканы білдіретін грек тілінен алынған сөз болып табылады, рухани музыканы білдіреді. Бұл мағынада осы ұғымды сопылық музыкалық рухани тәжірибеге қолдануға болмайды. Сонымен қатар, «Сама» сопылық ұғымы музыкалық дыбыстың анықтамасына жаппайды. Ол басқа басымдылықтарды көрсетеді: музыканы орындау емес, тыңдау басымдылығы оның музыка феноменінен адам эстетикасына назарының ығысуын береді. Музыканың белгілі бір түрі туралы әңгіме болған жағдайларды қоспағанда, «Музыка» ұғымы жалпы термин ретінде қолданылады.

Сонымен қатар, Сопылық Сама музыкаға айналған сөздер енгізілген дыбыс ретінде қарастырылады. Осылайша, Сопылық, музыканың параллель жолы ретінде әрекет етеді. Сопылық тыңдау үшін дұрыс аядағы маңызы зор болып табылады және Сама рәсімін жүргізу кезінде дұрыс, орынды, дұрыс уақыт және дұрыс қатысушыларды қамтуы тиіс. Теориялық деңгейде, Сама термині тоғызыншы ғасырдың ортасындағы Багдад трактатында сипатталған ең бірінші дыбыс ретінде аян түсіну мен қабылдауды білдіреді.

СОПЫЛЫҚ КӨРІНІС: ХІ ЖӘНЕ ХХ ҒАСЫРЛАРДАҒЫ САМА РӘСІМІ

Өзінің толық дамыған түрінде Сама тәжірибесі тыңдаудың ұжымдық түрі болды, бірақ музыканы Сопылар емес, мамандар орындады. Он бірінші ғасырда Худжвари өзінің әл-Кашфе Махджубесінде сопылық рәсімдердің біріне діни поэзияны орындау үшін музыканттар мен әншілер шақырылғаны туралы айтады. Он үшінші ғасырда Ибн Джубаир Саманың тәжірибесі туралы былай деп жазған: «кейде, тыңдаушылар рухани ләззатқа және ерекше жағдайға келді, бұл жерде олардың өзге әлемге толық батуы сезілді». Ұжымдық Сама рухани шейх немесе көшбасшылар тарапынан басшылық пен бақылауды қажет етті, сондай-ақ, сол кезеңде Сама бойынша басшылықтарда жазған. Ұжымдық тыңдау ретін, Сама көрсететін оқиға жиырма бірінші ғасырда да бақыланды.

1975 ЖЫЛДЫҢ САМА ТӘЖІРИБЕСІН СИПАТТАУ

Автор РЕгула Куреши жұмысы бойынша жасалған осы дәріс, - 1975 жылы осындай орындаулардың біріне қатысты. Көрермендер арасында үлкен толқу басталды. Жиналыста көшбасшының бағыты бойынша көпшілігі, бірінен кейін бірі төмен иіліп, қолдарын созып, оны көрсету үшін тұрды. Кейбір сопы оқушылары оның алдында тізе бүгіп, тіпті бастарын жерге тигізді. Шейх құттықтаумен құрбандықты өзі қабылдап, үлкен құрметпен қолын маңдайына тигізді. Ақшаны жерге жинады, осы бір сәтте музыкант оларды алып кетті – бұл бірлескен құрбандық, музыканттардың ақшалай сыйақысына айналды. Осы рәсімдегі кіріспе бойы орындаушылар әннің бастапқы жолын қайта-қайта қайталап айтты.

Кейін әншілер хинди тілінде мінажат етуге көшті. Бірнеше сопы тез көтеріліп, өзсезімдерін ұстай алмайтындай шейхтың алдына құлай кетті. Осыдан кейін назар қызғылт сары киімдегі шейхқа ауысты, таңқаларлық бейне және қимыл-әрекет музыканттың речитативіне әсер етті. Жетекші әнші вариациямен әсемдеп шебер өзіне тән сөз тіркесіне оралды. Осыдан кейін ол жиналыстың көшбасшысының сигналына жауап ретінде әнмен аяқтады.

Әншінің мақсаты – үнемі қозғалу, тыңдаушыны өз мырзасына, қасиетті Құдайға ояту және тарту және мистикалық одақтың есерленген шабыттылығына келтіру. Осы сәтте бір әнші сопылардың рухын күшейтілген ырғақта ұлы классикалық әуенмен көтерсе, ал басқасы жүрек пен ақылға әсер беретін сөз мәнері бар әуезді өлең оқыды. Кейбір әндер тіпті арнаулы еместерге де тиеді, ал басқалары рухани білімді талап етеді. Орындау соңында жиналыстың көшбасшысы музыканттарды әрдайым (сыйларын береді) дарытады.

Сопылық тыңдармандар үшін ең алдымен каввалидің вариативті тұрақты және танымал сарыны, мәнерлі құралдары арқылы жасалады, дегенмен, әр кезде жаңаша естіледі. Бұл жерде мистикалық ізденістер дұрыс формада орындалып, сондай-ақ аудиторияны да, музыканттарды да бақылайтын діни көшбасшының басшылығымен орындалады, сонымен қатар музыканың айналасындағы рәсімнің сақталуын білдіреді. Өзінің жеке рухани ізденістерін орындай отырып, әрбір тыңдаушы өзінің ішкі қажеттіліктеріне және көңіл-күй сәтгіне сәйкес музыкаға өзінше әсер етеді. Ақырында, Каввалидің тәжірибесі музыканттар арасындағы өзара іс-қимыл үдерісін және музыканттар мен аудитория арасындағы қарым-қатынас сезімін білдіреді.

Сопылық тыңдаушылар мен әншілер мистикалық сезімдердің екі қосымша тәртібін мойындайды. Олардың бірі тыңдаушының рухани жағдайын бейнелейтін интуитивті болып табылады, ол қимыл-қозғалыста, жылауда, вокалдауда және ақырғы сәтте экстаз биінде көрініс табады.

Сама – бұл рухани өлеңдерді бірлесіп тыңдау нәтижесінде пайда болатын эмоциялар, қатты қайғы немесе тіпті есерлене шабыттанған трансценденттілік көрінісіне қатысудың терең әсерлі тәжірибесі, орындаушылар каввалиді үлкен экспрессиямен айтады. Ислам онтологиясында музыкалық-поэтикалық өнердің орнығуы, ең алдымен, уақытпен тығыз байланысты.

ИСЛАМ МУЗЫКА ЖӘНЕ УАҚЫТ ОНТОЛОГИЯСЫ

Мұсылман үшін музыканың онтологиясы-дыбыстың онтологиясы. Бастапқы дыбыстық сезімі - бұл дауыс есту: Құран сырының Мұхаммед Пайғамбарға ашылуы. Түпсіз Ғаламнан шыққан қасиетті дауыстың дыбысталуы Құдайдан Мұхаммедке тапсырма ретінде: Құранның сырын (жолдауын) «Оқыңыз» - дегендей берілді. Бұл аян сенім үшін шешуші мәнге ие. Құдайдың ашық сөздерін алып келетін дыбыс сөз ретінде жіберілген және бұл Сөз Құдайдың Жолдауы болды.»Мұсылман мейірімділігінің негізі-оқу және ең алдымен, Құдайдың құлшылығының қасиетті сөздерін тыңдау болып табылады. Сондықтан жолдаудың әрбір әріпі анық жеткізу үшін, оқылуы да сарынды формада болып келеді.

Киелі сөздің дыбысын өзін қасиетті Жолдаудың дыбысымен байланыстырады және оның Құдайдың күші Құдайдың елшісінің дыбыстық артикуляциясында жүзеге асырылады. Осылайша, тыңдау бастапқы ғибадаттың бірі, оның жазбаша формасы оқылатын Құранның алғашқы тумасы болып саналады. Сөздер тіпті аз дыбыс деңгейінде, кітаппен немесе кітапсыз да айтылады. Құран мәтінін жадында сақтау бастапқы ауызша дәстүр нысаны болатын, Пайғамбар қайтыс болған соң жүз жыл өткеннен кейін оның бұрынғы жазбаша түрін келтірді.

Берілген Құранда және Хадисте (Мұхаммад Пайғамбар сөзі) Құдай дауысын еститін адамдар үшін, бірінші кезекте дыбыс мәні үш жағдайда көрінді. Бірінші, Құдай дыбысының мысалын біз жаратудың басында көреміз, ол бір «кун» (болуы! – шығармашылық жарлық ретінде) сөзінде естіледі. Екінші-Құдай мен адамдар арасындағы бастапқы өсиет (митхак), Құдай белгілеген және барлық адамзат жаратуын

камтитын Құдайдың «Мен сенің Құдайың емеспін бе?» үндеуі.

Үшінші керемет дыбыстардың жағдайы - бұл хадис, ол жанның Адам денесіне енуден бас тартуында, және Құдай дауысының сұрауымен жанның денеге кіруіне періштелер көмегімен шақырылып, орындалуы туралы әңгімелейді. Демек, дыбыс әдемі және оны есту-танымнан тыс, бірақ Құдай мен адамзат арасындағы ең терең өзара іс-әрекет әрдайым сөзбен байланысты.

Бұл «жаратылыс жайындағы аңыздар» барлық жерде дұғаны еске алған сәтте мұсылман әлеміне кіретін діни ілімнің сөздері қайталанады. Бірақ, дыбыс сөзсіз болмайды. Сөздің өзі дыбыстан ажыратылмайды, сондықтан тіпті тыныш оқу дыбыстарды қалыптастыратын артикуляциямен және дауыстың қысымымен орындалады. Дауысты дыбыс эстетикалық сөздерді жасайды.

Сопылық сАма осы онтологияда тамырланған және бұл оны рухани поэзияның декламациясымен жүзеге асырады, дауыста Құдайды іздеп жүрген мистика бар. Сопылық ақындардың Ғажап репертуары, шығармалары жанның Құдайдан алыстау айқын тұжырымдарын, мистиктің Құдаймен бірігуіне ұмтылысы жолында көрсетеді.

Бұл поэзияның ең жақсы үлгілерінің бірі Джалал Аль-Дину Румиға тиесілі, оның Маснави бірінші өлеңінде: қамыстан жасалған флейта өзінің қамыс өрістеріне оралу үшін мәңгілікке көшуді армандайды: Қамыс флейтаны, оның ән қоштасуын тыңдаңдар: Мен қамыс төсекпен ажырағаннан бері, менің жылауым ерлер мен әйелдерді жылауға мәжбүр етті.

САманың сопылыққа енгізілген онтологиясы, тыңдаушы үшін айқын болатынын көрсетеді. Тыңдау да өзара жауап береді. Сопылық музыка – бұл әрқашан тыңдаушымен сөйлесу, орындаушылық басым болып, онымен кері байланыс ортанату. Кем дегенде екі қатысушы қажет, Орындаушы мен тыңдаушы: сАма-бұл қарым-қатынас. САма осы онтология негізінде және көпшілік музыкадан, яғни рухани Жолдаумен байланысты емес музыкадан айқын айырмашылығы бар.

УАҚЫТ ОНТОЛОГИЯСЫ

Дыбыс пен музыканың онтологиясымен уақыттың онтологиясы байланысты: ол өмірдің концептуалды қаңқасы болып табылады сонымен бірге ол- тек Құдай жаратуының бір бөлігі ғана, ақырына келгенде Құдайға ғана қатысты.

«Шабыттанып қабылдау кезінде сезімдер арқылы,, би және тыңдау Құдаймен енгізілген Мәңгілік болашаққа өтеді, өткен және болашақ уақытпен қарама-қарсы тұру, тікелей Мәңгілік танымға қол жеткізіледі». Десе де, бұл жағдай сАма арқылы қол жетімді.

Осылайша, Каввалидың өнері сызықтық уақыт шеңберінде орын алады, бірақ кез келген уақытта оны «мәңгілік, сонымен қатар әр секундтық» шабыттылық күйіндегі неғұрлым қуатты тәжірибесін жабуы мүмкін, ол ән фразасын бірнеше рет қайталаумен және импульсивті ырғақпен көрсетіледі.

Дегенмен, қасиетті толықтырулар музыканттың шеберлігінен емес. Көптеген сопылық өлеңдерде сАма туралы Руми өлеңдерінде айтылады:

Ишектен де, ағаштан да, теріден де емес,

Құдайдың Толтыруынан дауысы келеді...

Одан әрі РЕгула Куреши өз жұмысында Каввалидің арасындағы қарым-қатынасты киелі және әлемдік музыка ретінде қарастырады. Ол келесі сұрақтарды қояды: жаһандану трансұлттық және тарихи әрекет ете отырып, рухани музыканы әлемдік музыкаға айналдыра ала ма? Бұл дәстүрлі сенім нысандарын жояды ма немесе оларды күшейтеді ма? Басқа сөздермен айтқанда, ислам дінін тек қасиетті қызмет пен негізде ғана таныта ма, әлде оны әлемдік музыкалық нұсқамен байланыстыру керек пе? Осы сұрақтарға жауап бере отырып, автор бір жағынан, сопылық музыканың рухани шығу тегі жақтаушыларымен, ал екінші жағынан, таза музыкалық – сұхбат жүргізеді.

Алғашқылар сопылық музыканы тірі сАма дәстүрінің ажырамастығы десе, қорғап, ол сопылық шығармаларының толықтырудағы сұлулығы мен олардың орындалуына шеберлігін ең жоғары бағалауға мүмкіндік береді. Екінші – бұл сопылық музыкасының танымалдығы мәселесін, тиісінше әлемдік музыка аясында сату нарығын егжей-тегжейлі зерттеген музыкалық маркетингтар. РЕгула Куреши екі көзқарасты айқын көрсету үшін сопылықтың тарихи дамуын қарастыруды ұсынады.

СОПЫЛЫҚ ХРОНОЛОГИЯ (тарихи кезеңдер реттілігі) ЖӘНЕ СОПЫЛЫҚ ТАРИХТЫҢ ОНТОЛОГИЯСЫ

Бұл діни бағыттың ұзақ тарихы өзін-өзі тану, қалыс қалу және аскетизм ұстанатын қасиетті әулиелерден басталады. Содан кейін тоғызыншы ғасырдан бастап арналған топтар рухани көшбасшылар мен араб әлемінің жетекші ойшылдарының айналасында бірікті. Бұл XI-XIII ғғ. рухани қауымдардың құрылуына алып келді, онда көшбасшылар (шейхтар) өз оқушылары үшін тәртіп пен даму жолын ұйымдастырды. Бұл коммуналар солтүстікке еніп, Иран, Үндістан, Түркия және Орталық Азияны рухани желілермен біріктіріп, жергіліктірымадардың стильдерін туындатады.

Жергілікті қамқорлық, көптеген қасиетті қабірлерді құрметтеуге алып келді, сондай-ақ олар осы уақытқа дейін қасиетті болып қызмет етеді. Аббасид халифатының астанасы Бағдадта шоғырланған сопылық ордендер (тариқаттар) Үндістанға дейін шығысқа қарай кеңейді, онда чишти ордені басым болды және жалпы ғибадатханалар мен сАма тәжірибесін қолдап отырды. Бұл оқиғалар лордтар мен олардың вассалдарының империялық және феодалдық моделіне сәйкес келді, олардың арасында қызметтерді жеткізушілер, соның ішінде музыканттар мамандығы танымал болды.

Оңтүстік Азиядағы ауызша дәстүрде сопы ережелері ұсынылған, олар сопы классикалық шығармаларына дәйекті түрде сай келетіні белгілі. Он бірінші және он төртінші ғасырлардың арасында бекітілген қағидағаттар Саманың қазіргі заманғы тәжірибесінің тұжырымы болып табылады.

Қазақстанда сопылық ағымның негізін қалаған қожа текті Хожа Ахмет Яссауи болды. Ол «Диуани хикмат» (Даналық кітабында сопылық ағымның философиялық ой пікірлерімен таныстырады. Ақын бұл идеяны жеткізуде төрт нәрсе мадақталады, дейді. Олар:

Шариғат – ислам заңдары мен әдет-ғұрыптарын білу;

Тариқат – сопылықтың мұрат-мақсатын түсіну;

Мағрифат – дін жолын танып оқып білу;

Хақиқат – нәтижесінде құдайға (мінсіз шындыққа) жақындауды көздейді. Хожа Ахмед Яссауидің ізін Сүлеймен Бақырғани жалғастырды. Оның мистикалық пікірлері «Ақыр заман кітабы» мен «Бибі Мәриям кітабы» атты прозалық шығармаларында жеткізілген.

Бұл жаһандану дәуіріндегі сопылық туралы алғашқы дәріс. Біз осы тақырыпты келесі дәрістерімізде жалғастырамыз.

Дәріс тақырыбы бойынша қосымша ресурстар:

1. Идрис Хан (1973) Хаким Мухаммад, Рисала-и-сама 'aur nghmat-e-sama ', Барейли: Мактаба Ала Хазрат Саудагаран (урду тілінде)
2. Джалал ад-Дин Руми (1925) «Матнави-я», кітап I. II. 1-4, баспасы және транс.
3. Р. А. Николсон, Лондон
4. Джоши Г. Н. (1977) «Үндістандағы фонограф», NCPA Journal
5. Карамустафа АТ (2007) Суфизм: ауыспалы кезең, Edinburgh University Press Kinnear баспасы, MS (1985) Хиндустани мен карната музыкасының дискографиясы, дискография № 17, Вестпорт, Коннектикут: Гринвуд Пресс
6. Кныш А. (2000) Исламдық Мистика: қысқаша тарихы, Лейден: Брилл Макдональд, DB (1901 және 1902) «Музыка мен әншіліктің әсеріндегі исламдағы жалынды дін: «Ихия аль-дин» Абу Хамида аль-Газзали кітабының аудармасы, талдаумен, аннотациялармен және қосымшалармен, Корольдік азиаттық қоғамның журналы
7. Куреши РБ (1975) Fieldnotes (1992-3) «Мусульмандық берілгендік»: британ, үнді және пакистан гегемониясындағы танымал діни музыка мен мұсылмандық бірегейлік», Asian Music, (1994, оригинал, басылым 1987) Үндістан мен Пәкістанның сопылық музыкасы: Каввалилердің дыбыс, ая және мәні, Чикагской Пресс Университеті (1999) «Оның шеберінің дауысы: Каввали және Оңтүстік Азиядағы «граммофонды мәдениет», танымал музыка, (2004) «Ата тегі, қасиеті, каввали оқыту үйірмесі: трансұлттық суфизмдегі рухани туыстық», Дінтану мен теология
8. Ротштейн Э. (1993) «Классикалық көзқарас: Шығыста Батыстағыдай, нақұрыстықтың қаржыны құнарландыруы», The New York Times, 17 қазан,
9. Руби А.А. (1992) Нусрат Фатех Али Хан: Тірі аңыз, аударма. СХ Малик. Лахор
10. Strauss N. (1996) «Сопылар әндеріндегі шабыттылық», The New York Times, 15 қазан
11. Taylor TD (2007) Экзотикадан тыс: Батыс музыкасы мен әлем, Дарем, Солтүстік Каролина: Университет Пресс

Кітап: Әлем музыкасының тарихы. 2-бөлім
Дәріс: Сопылық және рухани музыканың жаһандануы
Дәріс авторы: Әлия Сабырова

Кітап: Әлем музыкасының тарихы. 2-бөлім
Дәріс: Сопылық және рухани музыканың жаһандануы
Дәріс авторы: Әлия Сабырова
